

การประพฤติพรหมจรรย์ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
เพื่อพัฒนาจริยธรรมในสังคมไทย

The Practice of Brahmachariya According to Buddhist Dharma
Principles for Ethical Development in Thai Society

พัศอร แซ่ตัง¹, มานิตย์ อรรคชาติ²

Pusaon Saetang¹, Manit Akkhachat²

¹⁻²มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

¹⁻²Nakhon Ratchasima Rajabhat University

Corresponding Author's Email: pusaonsaetang12@gmail.com

Received: 25/09/2568

Revised: 29/09/2568

Accepted: 30/09/2568

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งศึกษาความหมาย แนวคิด และหลักธรรมเกี่ยวกับการประพฤติพรหมจรรย์ตามแนวพระพุทธศาสนา และเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพรหมจรรย์ในการส่งเสริมจริยธรรมในสังคมไทยร่วมสมัย ผลการศึกษาพบว่า พรหมจรรย์ในพระไตรปิฎกเป็นแนวทางแห่งการดำเนินชีวิตอันประเสริฐของผู้แสวงหาความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง เป็นชีวิตที่มุ่งสู่ความบริสุทธิ์ทางกาย วาจา ใจ โดยมีศีล สมาธิ และปัญญาเป็นหลัก พรหมจรรย์มิใช่เพียงการละเมถุนหรือการบวชเท่านั้น หากเป็นวิถีแห่งชีวิตที่ตั้งอยู่บนมรรคมีองค์ 8 เป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติจริงเพื่อความบริสุทธิ์และความหลุดพ้น จริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาประกอบด้วยหลักธรรมสำคัญหลายประการ เช่น ความกตัญญูทุกเวลา ความมีระเบียบวินัย ความสามัคคี ความเมตตากรุณา และศีล 5 ซึ่งเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข การพัฒนาจริยธรรมสามารถใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น หลักสัมมปปธาน 4 หลักธรรมคัมภีร์โลก 2 คือ หิริและโอตตปปะ หลักสัปปุริสธรรม 7 หลักฆราวาสธรรม 4 และหลักสุจริต 3 ซึ่งล้วนเป็นเครื่องมือสำคัญในการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมในสังคมไทย ช่วยให้ผู้บุคคลพัฒนาตนเองทั้งทางกาย วาจา ใจ และส่งเสริมสังคมที่สงบสุข ยั่งยืน และลดปัญหาทุจริตคอร์รัปชันที่เป็นวิกฤตการณ์ด้านจริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน

คำสำคัญ : พรหมจรรย์, พระพุทธศาสนา, จริยธรรม, สังคมไทย, การพัฒนาคุณธรรม

Abstract

This academic article explores the meaning, concepts, and principles of celibacy according to Buddhism and proposes approaches to its application to promote ethics in contemporary Thai society. The study reveals that celibacy in the Tipitaka is a noble way of life for those seeking liberation from all defilements. It is a life aimed at purity of body, speech, and mind, guided by morality, concentration, and wisdom. Celibacy is not

merely the abstention from sexual intercourse or ordination; it is a way of life based on the Noble Eightfold Path, a path of practical practice leading to purity and liberation. Buddhist ethics encompasses several key principles, including gratitude, discipline, unity, compassion, and the Five Precepts, which serve as the foundations for peaceful coexistence in society. Ethics can be developed through Buddhist principles, such as the Four Right Efforts, the Two World-Protecting Principles of Shame and Ottappa, the Seven Sappurisadhammas, the Four Lay Dhammas, and the Three Suttas, all of which are important tools for instilling morality and ethics in Thai society. It helps individuals develop themselves physically, verbally and mentally, and promotes a peaceful and sustainable society, and reduces corruption, which is an ethical crisis in Thai society today.

Keywords : Brahmachariya, Buddhism, Ethics, Thai Society, Moral Development

บทนำ

สังคมไทยในปัจจุบันกำลังเผชิญกับวิกฤตการณ์ด้านจริยธรรมและคุณธรรมที่ทวีความรุนแรงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เช่น การทุจริตคอร์รัปชันในภาครัฐและเอกชน ความรุนแรงในครอบครัว ปัญหาเพศสัมพันธ์ที่ผิดศีลธรรม การล่วงละเมิดทางเพศ และการขาดความรับผิดชอบต่อสังคม ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงการขาดรากฐานทางจริยธรรมที่มั่นคงของสมาชิกในสังคม (สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ, 2565) ซึ่งปัญหาทางจริยธรรมในสังคมไทยมีความซับซ้อนและส่งผลกระทบในวงกว้าง สถิติจากสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติปี 2565 แสดงให้เห็นว่ามีคดีทุจริตเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ขณะที่กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์รายงานว่าปัญหาครอบครัวและความรุนแรงในครอบครัวมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น นอกจากนี้ปัญหาทางเพศในกลุ่มเยาวชน การตั้งครรภ์ก่อนวัยอันควร และการแพร่ระบาดของโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ ล้วนสะท้อนถึงการขาดการควบคุมตนเองและการขาดรากฐานทางจริยธรรมที่เหมาะสม เพราะฉะนั้นการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมเป็นเรื่องที่สำคัญต่อการบริหารราชการแผ่นดินให้เกิดธรรมาภิบาลโปร่งใสและมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่มีบทบาทสำคัญในการปฏิบัติหน้าที่ตามนโยบายของรัฐเพื่อประโยชน์สุขของปวงชน จึงจำเป็นต้องมีความซื่อสัตย์สุจริตมีทัศนคติเป็นผู้ให้บริการประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพไม่เลือกปฏิบัติ (พระณัฐวุฒิ ปันทะลีและคณะ, 2564 : 46-63)

พระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติและเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมของสังคมไทยมาช้านาน ได้วางหลักคำสอนที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาจริยธรรมและแก้ไขปัญหาสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ หนึ่งในหลักธรรมสำคัญที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับการพัฒนาจริยธรรมคือ "พรหมจรรย์" ซึ่งในพระพุทธศาสนามีได้หมายเพียงการงดเว้นการมรณเท่านั้น แต่ครอบคลุมถึงการดำรงชีวิตอย่างบริสุทธิ์ มีศีลธรรม มุ่งสู่การพัฒนาจิตใจและปัญญาเพื่อการหลุดพ้นจากทุกข์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต,

2558) พระพุทธศาสนายึดหลักปฏิบัติและมีคำสอนที่ประกอบไปด้วยเหตุและผลที่เน้นให้บุคคลผู้เข้ามาศึกษาและบุคคลทั่วไปนั้นเป็นผู้ที่จะสามารถตัดสินใจสิ่งหนึ่งได้ด้วยตนเองอย่างมีอิสระ โดยไม่ล่วงเกินสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น อีกทั้งเป็นศาสนาที่เน้นการปฏิบัติให้เห็นได้ด้วยตนเอง ไม่ปลงใจเชื่อในสิ่งใดโดยง่ายหากสิ่งนั้นไม่ประกอบไปด้วยประโยชน์ มีโทษ และผู้รู้ดีเยี่ยม พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่พิสูจน์หลักธรรมคำสอนได้ด้วยการประพฤติปฏิบัติตนตัวของตนเอง ไม่อาจใช้ผู้อื่นปฏิบัติแทนกันได้ อีกทั้งพระพุทธศาสนาก็ยังได้แบ่งระดับการปฏิบัติไว้อย่างมีลำดับขั้นตอนตามความเหมาะสมแก่ผู้ปฏิบัติ ยกตัวอย่างหลักปฏิบัติในไตรสิกขา หลักวิสุทธิ 7 เป็นต้น ซึ่งหลักปฏิบัติเหล่านี้มีไว้เพื่อจุดมุ่งหมายของพรหมจรรย์อันได้แก่การถึงซึ่งความดับ คือ นิโรธ อันไร้อุปาทาน หรือจะเรียกเป้าหมายนั้นว่า “พระนิพพาน” ก็ไม่ผิด แต่ในกรณีแรกที่ได้เรียกว่านิโรธนั้น เพราะหมายเอาคำว่า “เป้าหมายของพรหมจรรย์” โดยได้พิจารณาคำว่าพรหมจรรย์ในที่นี้ว่าคือ “มรรค” อันได้แก่ หนทางสร้างความหมดจดเพื่อการเข้าถึงนิโรธ แล้วสิ่งใดที่ต้อง “หมดจด” จึงจะเข้าถึงนิโรธได้ บทสนทนาของพระปุลณมณฺฑานินฺุตระกับพระสารีบุตรในโรวินิตสูตร จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจที่จะนำมาวิเคราะห์ให้เห็นมุมมองต่าง ๆ ทั้งเป้าหมายทางพระพุทธศาสนาและทางปรัชญามากยิ่งขึ้น (พระมหาวิริยชัย ราชโคตร, 2567 : 26-40)

การประพฤติพรหมจรรย์เป็นวิธีปฏิบัติที่ได้รับความนิยมและมีอิทธิพลต่อสังคมพุทธวิปิก่อนที่พระพุทธศาสนาจะอุบัติขึ้นในโลก พราหมณ์ได้วางระเบียบเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของชาวฮินดูโดยเฉพาะวรรณะพราหมณ์โดยแบ่งเป็น 4 ช่วง เรียกว่า อาศรม 4 อาศรมที่ 1 คือ พรหมจารี ประพฤติตนเป็นนักเรียนศึกษาพระเวทถือพรหมจรรย์ในหมู่พวกพราหมณ์ถือตัวว่าพวกตนเป็นเหล่ากษัตริย์สืบเนื่องมาจากพระพรหม มีฐานะทางสังคมสูงกว่าวรรณะอื่น มีวัตรเคร่งครัดทรมานกายให้ลำบากด้วยอาการต่าง ๆ เรียกว่า พรหมจรรย์ ทำให้เห็นว่า การประพฤติพรหมจรรย์ของพราหมณ์ก็มีหลายความหมายและมีการปฏิบัติเพื่อเป้าหมายที่แตกต่างกัน เมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้วก็ทรงรับเอาคำนี้มาใช้ในพระพุทธศาสนาด้วยในการประกาศสังฆธรรมของพระพุทธเจ้าช่วงที่ตรัสรู้ใหม่ ทรงเรียกพระพุทธศาสนาและรูปแบบการปฏิบัติที่พระองค์ทรงก่อตั้งขึ้นว่าพรหมจรรย์ เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยหนุนเสริมให้ค้นพบและรู้แจ้งอริยมรรคในพระพุทธศาสนา (พระมหาบุญแสง ปุณณสโมและคณะ, 2562 : 153-165) การประพฤติพรหมจรรย์ตามหลักพระพุทธศาสนาจึงประกอบด้วยการฝึกฝนในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นหนทางสู่การพัฒนาตนเองอย่างสมบูรณ์ทั้งทางกาย วาจา และใจ หลักการนี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของคนไทยทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ เพื่อสร้างรากฐานจริยธรรมที่มั่นคงและยั่งยืน (พระเมธีวัชรบัณฑิต (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส)และคณะ, 2562 : 153-165) ดังนั้น ผู้เขียนจึงสนใจศึกษาการประพฤติพรหมจรรย์ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาจริยธรรมในสังคมไทย เพื่อศึกษาความหมาย แนวคิด และหลักธรรมเกี่ยวกับการประพฤติพรหมจรรย์ตามแนวพระพุทธศาสนา และเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพรหมจรรย์ในการส่งเสริมจริยธรรมในสังคมไทยร่วมสมัย

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพรหมจรรย์

1. พรหมจรรย์ในพระไตรปิฎก

พรหมจรรย์ในพระไตรปิฎก เป็นแนวทางแห่งการดำเนินชีวิตที่มุ่งสู่ความบริสุทธิ์และความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง หมายถึง การประพฤติปฏิบัติอันประเสริฐสูงสุดของผู้แสวงหาธรรม โดยเฉพาะภิกษุผู้ละเว้นเมถุนและดำรงตนอยู่ในศีล สมาธิ และปัญญาอย่างมั่นคง พระไตรปิฎกกล่าวถึงพรหมจรรย์ว่าเป็นหนทางแห่งการสิ้นทุกข์และบรรลุนิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ยังเป็นแบบอย่างแห่งชีวิตที่สงบ สะอาด และบริสุทธิ์ตามหลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พรหมจรรย์นี้เราประพฤติมิใช่เพื่อหลอกลวงคน มิใช่เพื่อเรียกร้องคน (ให้มานับถือ) มิใช่เพื่ออานิสงส์ ลาภ สักการะ และความสรรเสริญ มิใช่เพื่ออานิสงส์เป็นเจ้าลัทธิและแก้ลัทธิ อย่างนั้นอย่างนี้ มิใช่เพื่อให้คนรู้จักตัวว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ที่แท้พรหมจรรย์นี้ เราประพฤติเพื่อสังวร เพื่อปหานะ (ความละ) เพื่อวิราคะ (ความหายกำหนัดยินดี) เพื่อนิโรธะ (ความดับทุกข์) พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นได้ทรงแสดงพรหมจรรย์ อันเป็นการละเว้นสิ่งที่กล่าวตามกันมา เป็นทางหยั่งลงสู่พระนิพพาน เพื่อสังวร เพื่อปหานะ ทางนั้นมหาบุรุษทั้งหลายผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ได้ดำเนินแล้ว ชนเหล่าใดดำเนินตามทางที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้แล้วนั้น ชนเหล่านั้นชื่อว่าทำตามคำสอนของพระศาสดา จักกระทำที่สุดทุกข์ได้ (พระสุตตันตปิฎก, 2525 : 79)

พระผู้มีพระภาคตรัสถามภิกษุชาวชาตภูมิประเทศว่า ในชาตภูมิประเทศภิกษุรูปไหนที่พวกภิกษุเพื่อนพรหมจรรย์ชาวชาตภูมิประเทศยกย่องว่า เป็นผู้มักน้อย สันโดษ สงัดเงียบ ไม่คลุกคลีด้วยหมู่ ปราศจากความเพียร สมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะแล้ว ยังกล่าวถ้อยคำพรรณนาความมักน้อยสันโดษ ความสงัดเงียบ ความไม่คลุกคลีด้วยหมู่ ความปราศจากความเพียร ความสมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะ แก่ภิกษุทั้งหลายอีกด้วย เป็นผู้โอ้อวด แนะนำชี้แจงชักชวนพวกภิกษุเพื่อนพรหมจรรย์ให้อาจหาญ ร่าเริงด้วยธรรม ภิกษุชาวชาตภูมิประเทศเหล่านั้นกราบทูลว่าท่าน “พระปุลณมันตานีบุตร” เป็นผู้ที่พวกภิกษุเพื่อนพรหมจรรย์ชาวชาตภูมิประเทศยกย่อง ท่านพระสารีบุตรนั่งเฝ้าพระผู้มีพระภาคอยู่ ณ ที่ใกล้ จึงดำริว่า เป็นลาภของท่านปุลณมันตานีบุตร ความเป็นมนุษย์อันท่านปุลณมันตานีบุตรได้ดีแล้ว ที่พวกภิกษุเพื่อนพรหมจรรย์กล่าวยกย่องพรรณนาคุณเฉพาะพระพักตร์พระศาสดา และพระศาสดาก็ทรงอนุโมทนาซึ่งการกระทำนั้น

เมื่อพระปุลณมันตานีบุตรมาเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคพระสารีบุตรเข้าไปเฝ้าพระปุลณมันตานีบุตรถึงเหตุที่ประพฤติพรหมจรรย์ พระปุลณมันตานีบุตรตอบว่า ท่านประพฤติพรหมจรรย์เพื่ออนุपाทาปรินิพพาน มิใช่เพื่อสละวิสุทธิตวิสุทธิ ทิฏฐิวิสสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิพาญาณทัสสนวิสุทธิ ญาณทัสสนวิสุทธิ อย่างใดอย่างหนึ่งและกล่าวต่อว่า ถ้าพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสละวิสุทธิตวิสุทธิ ทิฏฐิวิสสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิพาญาณทัสสนวิสุทธิ ญาณทัสสนวิสุทธิว่าเป็นอนุपाทาปรินิพพานแล้ว ก็ชื่อว่าทรงบัญญัติธรรมที่ยังมีอุปาทานว่าเป็นอนุपाทาปรินิพพาน และอุปมาเรื่องการเดินทางของพระเจ้าปเสนทิโกศลจากนครสาวัตถีไปยังเมืองสาเกตที่ทรงใช้รถ 7 ผลัด จะกล่าวว่าทรงใช้รถคันใดคันหนึ่งเพื่อเดินทางไปยังเมืองสาเกตไม่ได้ ทว่าทรงใช้รถคัน

หนึ่งแล้วเปลี่ยนไปใช้อีกคันหนึ่งจนครบ 7 ผลัด เพื่อเดินทางไปเมืองสาเกตเนื้อหาข้างต้นเป็นการสรุปถวิลวิเศษ เพื่อให้เห็นเนื้อหาโดยสังเขป จุดที่น่าสนใจและมีความสอดคล้องกับหลักปฏิบัตินิยมและเป้าหมายของพรหมจรรย์ คือ เรื่องของวิสุทธิ 7 ซึ่งเป็นหลักการปฏิบัติที่เกี่ยวพันกันไปสู่เป้าหมาย และอุปาทาปรินิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนา

ชื่อเรียกที่สองของพระพุทธศาสนา คือ คำว่า พรหมจรรย์ เมื่อได้ยินคำว่า พรหมจรรย์ ก็อาจจะเกิดความรู้สึกแปลกใจ เพราะความหมายของคำว่าพรหมจรรย์ ในสมัยนี้มักจะมองกันแคบเสียแล้ว ถ้าจะป้องกันความรู้สึกอย่างนั้น ก็อาจจะเรียกตามบาลีเสียเลยว่า พรหมจริย และเรียกเป็นไทยว่า พรหมจริย แปลว่า จริยที่เป็นพรหม หรือ จริยอันประเสริฐ ชื่อเรียกพระพุทธศาสนาชื่อแรกว่า ธรรมวินัย นั้นอาจจะถือว่าเป็นการมองพระพุทธศาสนาที่ตัวพระพุทธศาสนาเองล้วน ๆ ว่า มีองค์ประกอบ 2 อย่าง คือ ธรรมกับวินัย ส่วนชื่อที่สอง คือ พรหมจรรย์ นี้ เป็นการมองพระพุทธศาสนาที่ความสัมพันธ์กับคนหรือการที่คนเข้าไปเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา พรหมจรรย์ที่บอกว่าเป็นชื่อเรียกมาแต่ดั้งเดิมของพระพุทธศาสนานั้น ขอให้มองตั้งแต่คำตรัสเมื่อพระพุทธเจ้าทรงส่งพระสาวกออกประกาศศาสนาที่เราได้ยินกันอยู่เสมอว่า จรณ ภิกขเว จาริกัม เป็นต้น ใจความว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขของชนจำนวนมาก เพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวมนุษย์ทั้งหลาย จงแสดงธรรม จงประกาศพรหมจรรย์ จุดที่ไม่ควรมองข้ามไปเสีย คือ ประกาศพรหมจรรย์ ประกาศพรหมจริย หรือประกาศจริยอันประเสริฐ นี่เป็นคำตรัสในตอนเริ่มต้นประกาศพระศาสนา ครั้นต่อมาถึงตอนท้ายจะปรินิพพาน พระพุทธเจ้าก็ตรัสอีกว่า เราจะยังไม่ปรินิพพาน ตราบใดที่พรหมจรรย์หรือพรหมจริยนี้ยังไม่ อิทธึ ผีตัม เป็นต้น คือ ยังไม่แพร่หลายเป็นปึกแผ่นมั่นคง แล้วก็มีคำบรรยายต่อไปว่า ที่ว่าแพร่หลายมั่นคงเป็นปึกแผ่นนั้นอย่างไร หมายความว่า ถ้าบริษัททั้ง 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ยังไม่มีความรู้เข้าใจในหลักพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี ยังไม่สามารถที่จะแสดงหลักพระพุทธศาสนาที่ถูกต้อง เมื่อใครมากล่าวจ้วงจาบก็ไม่สามารถแก้ไขกล่าวชี้แจงให้ถูกต้อง และประกาศให้เป็นที่รู้เข้าใจกันด้วยดี ถ้าหากว่าบริษัท 4 ไม่ว่าบริษัทใดบริษัทหนึ่งก็ตาม ยังไม่สามารถทำกิจนี้แล้วพระองค์ก็จะยังไม่ปรินิพพาน ยิ่งกว่านั้น ยังทรงไขความต่อไปอีกว่า ในบริษัท 4 นั้น ภิกษุ ภิกษุณี ก็มีทั้งที่เป็นเถระ เป็นภิกษุณี เป็นนวกะ คือ จะเป็นผู้ใหญ่ เป็นปานกลาง เป็นผู้ใหม่ก็ตาม ก็จะต้องมีความรู้ความสามารถทั่วทั้งหมด ทางฝ่ายอุบาสก อุบาสิกา ก็แบ่งอีก คือ อุบาสกและอุบาสิกาที่เป็นพรหมจารีกับอุบาสกอุบาสิกาที่อยู่ครองเรือน แม้แต่อุบาสกอุบาสิกาที่อยู่ครองเรือน ก็จะต้องมีความสามารถนี้ด้วย จึงจะได้ชื่อว่าพรหมจรรย์นี้มีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง ท่านให้ถือว่าอันนี้เป็นหลักการสำหรับกำหนดว่าพระพุทธเจ้าพอจะปรินิพพานได้หรือยัง ที่ว่านี้แสดงว่าพระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับพรหมจรรย์และการศึกษาเป็นอันมาก นอกจากนี้ในระหว่างเวลาที่ประกาศพระศาสนาจนถึงปรินิพพาน ก็ยังมีพุทธพจน์กระจายอยู่ในที่ต่าง ๆ ตรัสถึงความสำคัญของพรหมจรรย์อีกมาก

พระพุทธพจน์ในสังยุตตนิกายตรัสไว้ว่า อยเมว โข ภิกษุ อริโย อฏฐังคิกโก มคโค พรหมจริย นี้คือการแสดงความหมายของพรหมจรรย์ บอกให้รู้ว่าพรหมจรรย์คืออะไร แปลว่า “ภิกษุมรรค หรือ มรรคามีองค์ 8 ประการอันประเสริฐนี้แหละ ชื่อว่า พรหมจรรย์” ตกลงว่า พรหมจรรย์ ซึ่งเป็นระบบการครองชีวิตของ

ชาวพุทธ ก็คือ มรรคมงคล 8 นี่เอง นี่คือความหมายที่แท้จริงของพรหมจรรย์ หรือ พรหมจริยะ หรือจริยะ อันประเสริฐ ชื่อเรียกของพระพุทธศาสนาว่าพรหมจรรย์นี้ ก็ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า เน้นภาคปฏิบัติ เป็นเรื่องของการดำเนินชีวิตที่แท้จริง แสดงว่าพระพุทธศาสนานั้น ไม่ใช่เป็นเพียงการมาสั่งสอนกันให้เรียนรู้ให้ฟังกันเข้าใจเท่านั้น แต่อยู่ที่ความประพฤติปฏิบัติ การดำเนินชีวิตที่แท้จริง และนี่คือชื่อเรียกพระพุทธศาสนา อันหนึ่ง เป็นอันว่ามรรคนั้นเองเป็นพรหมจรรย์ หรือพรหมจริยะ คือ เป็นระบบการดำเนินชีวิตของชาวพุทธ หรือการครองชีวิตอันประเสริฐ แต่มีปัญหาต่อไปว่า มรรคนั้นมีองค์ประกอบ 8 ประการ มีสัมมาสมาธิเป็นข้อสุดท้าย เรามักพูดกันถึงความสำคัญของมรรค ซึ่งทุกคนยอมรับว่ามรรคมีความสำคัญ แต่ปัญหาอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเราไม่น่าจะมองข้ามไปก็คือว่า ก่อนที่จะเข้าสู่มรรคนั้น เราจะเดินเข้าสู่มรรคได้อย่างไร ถ้าคนยังไม่ได้เริ่มต้น เราจะพาเข้าสู่การเริ่มต้น ให้เขารู้จักมรรค และให้มาเดินตามมรรคได้อย่างไร อันนี้ น่าจะถือเป็นปัญหาสำคัญ และเป็นเรื่องในทางปฏิบัติมากกว่า ถ้าเรามองข้ามปัญหานี้ เราจะมองข้ามหลักการของพระพุทธศาสนาไปส่วนหนึ่ง แต่ถ้าเรามาสงเกตปัญหาที่ว่าเมื่อใด เราจะมองเห็นหลักการของพระพุทธศาสนาอีกอย่างหนึ่ง หลักการที่ว่านี่ก็คือเรื่องปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต, 2540)

สรุป พรหมจรรย์ในพระไตรปิฎก หมายถึง แนวทางแห่งการดำเนินชีวิตอันประเสริฐของผู้แสวงหาความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง เป็นชีวิตที่มุ่งสู่ความบริสุทธิ์ทางกาย วาจา ใจ โดยมีศีล สมาธิ และปัญญาเป็นหลัก พระไตรปิฎกอธิบายว่าพรหมจรรย์เป็นหนทางแห่งการสิ้นทุกข์และบรรลุนิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา พรหมจรรย์ในพระไตรปิฎก จึงมิใช่เพียงการละเมถุนหรือการบวชเท่านั้น หากหมายถึงวิถีแห่งชีวิตที่ตั้งอยู่บนมรรคมงคล 8 เป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติจริงเพื่อความบริสุทธิ์และความหลุดพ้น เป็นการยืนยันว่าพระพุทธศาสนาเน้น “การปฏิบัติ” มากกว่าการเรียนรู้เชิงทฤษฎี

2. ความหมายพรหมจรรย์จากทัศนะนักวิชาการ

พรหมจรรย์ เป็นชื่อเรียกที่สองของพระพุทธศาสนา หมายถึง จริยะที่เป็นพรหม หรือจริยะอันประเสริฐสูงสุด ความประพฤติเว้นเมถุนหรือการครองชีวิต ดังเช่น การบวชที่ละเว้นเมถุน แต่ในความหมายกว้าง ๆ พรหมจรรย์ คือ การประพฤติปฏิบัติตนอย่างประเสริฐบริสุทธิ์ ดำเนินชีวิตด้วยศีลธรรมและปัญญา เพื่อนำไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการปฏิบัติธรรมที่มุ่งหวังความบริสุทธิ์ทางจิตใจพึงยึดถือปฏิบัติ

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2544) ได้อธิบายว่า พรหมจรรย์ เป็นธรรมอันประเสริฐหรือการประพฤติอันประเสริฐ ในทางพระพุทธศาสนา พรหมจรรย์มีความหมายในสองระดับ 1. การงดเว้นจากกาม การไม่ประพฤติในกามเมถุน การรักษาความบริสุทธิ์ทางกาย 2. ข้อปฏิบัติทั้งหมดที่นำไปสู่ความหลุดพ้น คือ มรรคมงคล 8 การดำเนินชีวิตตามหลักธรรมเพื่อความบริสุทธิ์สมบูรณ์ และการดำเนินชีวิตที่สูงส่งมุ่งสู่การพัฒนาจิตใจและปัญญาเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลส

สุวรรณา สถาอานันท์ (2548) ได้อธิบายว่า พรหมจรรย์ในฐานะการดำรงชีวิตอย่างบริสุทธิ์ผุดผ่อง ท่านวิเคราะห์ว่า พรหมจรรย์เป็นการฝึกอบรมจิตใจให้มีวินัย ไม่ปล่อยตามอำนาจตัณหา เป็นการสร้าง

พลังภายในผ่านการข่มใจ การบังคับตนเอง เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาสมาธิและปัญญา เพราะเมื่อจิตใจไม่ฟุ้งซ่านไปกับกามารมณ์ จะสามารถตั้งมั่นในการเจริญภาวนาได้

พระราชวรมุนี (ประยูร ธมมจิตโต) (2550) ได้อธิบายว่า พรหมจรรย์ เป็นการประพฤติเพื่อความบริสุทธิ์พ้นทุกข์ โดยเน้นว่าพรหมจรรย์ไม่ใช่แค่การงดเว้นจากกามเท่านั้น แต่เป็นการดับกิเลสทั้งปวง เป็นหัวใจของการบวช การเป็นพระภิกษุ สามเณร คือ การดำเนินพรหมจรรย์ พรหมจรรย์คือธรรมะที่ตรัสรู้โดยพระพุทธเจ้าและเป็นวิถีชีวิตที่นำไปสู่นิพพาน ท่านเน้นย้ำว่าพรหมจรรย์เป็นเส้นทางแห่งการปฏิบัติธรรมที่ต้องดำเนินด้วยสติสัมปชัญญะและความเพียรอย่างต่อเนื่อง

สรุป พรหมจรรย์ เป็นคำที่ใช้เรียกพระพุทธศาสนาในอีกนัยหนึ่ง หมายถึง จริยะอันประเสริฐหรือการดำเนินชีวิตอย่างสูงสุด โดยมีเป้าหมายเพื่อความบริสุทธิ์และความหลุดพ้นจากทุกข์ตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า ไม่เพียงหมายถึงการละเว้นเมถุนเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการประพฤติปฏิบัติด้วยศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อขัดเกลากิเลสและพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น พรหมจรรย์จึงหมายถึงการดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐบริสุทธิ์ และมีเป้าหมายเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ โดยอาศัยศีล สมาธิ และปัญญาเป็นเครื่องนำทาง มิใช่เพียงการงดเว้นทางกาย แต่คือการขัดเกลาจิตใจให้พ้นจากอำนาจของกิเลสและตัณหา เพื่อบรรลุจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ นิพพาน

จริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา

จริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่มุ่งเน้นให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องดีงาม โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อความสงบสุขทั้งส่วนตนและสังคม พระพุทธศาสนามองว่าจริยธรรมมิได้เป็นเพียงข้อบังคับทางศาสนา แต่เป็นแนวทางแห่งปัญญาที่ช่วยขัดเกลาจิตใจให้บริสุทธิ์ หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ การประพฤติปฏิบัติตามจริยธรรมจึงเป็นหนทางสู่ความดีความเจริญและสันติสุขในชีวิต

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมว่า หมายถึง ธรรมที่เป็นของประพฤติปฏิบัติศีลธรรม กฎศีลธรรม จริยวัตร จริยาวัตร หน้าที่ที่พึงประพฤติปฏิบัติความประพฤติทางวาจาและกิริยามารยาท จริยธรรม หมายถึง ธรรม คือ ความประพฤติ การดำเนินชีวิต หลักความประพฤติ หลักการดำเนินชีวิต ดังนั้น การปฏิบัติตามหลักจริยธรรมจะต้องกันทั้งความรู้สึทางจิตใจและการปฏิบัติทางกายอันสอดคล้องกับความรู้สึทางจิต จริยธรรมจึงหมายถึงความประพฤติปฏิบัติของการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมโดยยึดหลักศีลธรรมความถูกต้อง อันจะเป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคมในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ โดยแยกจริยธรรมได้ดังนี้

1. จริยธรรมความกตัญญูกตเวที

คำว่า ความกตัญญูกตเวที หมายถึง การระลึกถึงและสำนึกในคุณความดีของผู้อื่นที่ได้กระทำแก่ตน พร้อมทั้งแสดงออกถึงการตอบแทนคุณนั้นอย่างเหมาะสม ถือเป็นคุณธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย เพราะเป็นรากฐานแห่งความสัมพันธ์อันดีในครอบครัวและสังคม ผู้มีความกตัญญูจะไม่ลืม

บุญคุณของบิดามารดา ครูอาจารย์ และผู้มีพระคุณ ส่วนผู้ที่มีกตเวทิตะจะเป็นผู้รู้จักตอบแทนคุณด้วยการกระทำที่แสดงออกถึงความเคารพและขอบคุณอย่างจริงใจ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต, 2556)

2. จริยธรรมความมีระเบียบวินัย

ความมีระเบียบวินัย หมายถึง การประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบของกฎเกณฑ์ กติกา หรือข้อบังคับที่สังคมกำหนดไว้ รวมถึงการควบคุมตนเองให้กระทำในสิ่งที่ถูกต้อง เหมาะสม และตรงต่อเวลา อย่างสม่ำเสมอ ผู้มีระเบียบวินัยย่อมเป็นผู้ที่รู้จักหน้าที่ เคารพกฎหมาย เคารพสิทธิของผู้อื่น และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างสงบสุข ทั้งยังเป็นพื้นฐานของการพัฒนาตนเองและสังคมให้มีความเจริญมั่นคง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551)

3. จริยธรรมความสามัคคี

ความสามัคคี หมายถึง การร่วมมือร่วมใจกันของบุคคลในหมู่คณะ เพื่อประโยชน์ส่วนรวมและความสงบสุขของสังคม ความสามัคคีเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ช่วยให้เกิดพลังในการทำงานและแก้ไขปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้มีจริยธรรมด้านความสามัคคีจะเป็นผู้รู้จักเคารพความคิดเห็นของผู้อื่น มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อ และยอมรับความแตกต่าง เพื่อให้เกิดความปรองดองในหมู่คณะ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต, 2556)

4. จริยธรรมการคบเพื่อน

การคบเพื่อน หมายถึง การรู้จักเลือกคบมิตรสหายที่มีศีลธรรม มีความประพฤติดี และส่งเสริมให้ตนดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูกต้อง ผู้มีจริยธรรมด้านนี้จะรู้จักแยกแยะระหว่างเพื่อนดีและเพื่อนชั่ว รู้จักรักษาน้ำใจผู้อื่น และไม่หลงตามสิ่งชั่วร้ายที่นำไปสู่ความเสื่อม การคบเพื่อนที่ดีเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาจิตใจและการดำเนินชีวิตในสังคม เพราะเพื่อนที่ดีจะช่วยเกื้อกูล สนับสนุน และเตือนกันให้ทำความดี (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต, 2556)

5. จริยธรรมความเมตตากรุณา

ความเมตตากรุณา หมายถึง คุณธรรมที่แสดงถึงความปรารถนาดีต่อผู้อื่น โดย “เมตตา” คือ ความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข ส่วน “กรุณา” คือ ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ ผู้มีจริยธรรมด้านนี้จะมีจิตใจอ่อนโยน เห็นอกเห็นใจผู้อื่น ช่วยเหลือเกื้อกูลกันโดยไม่หวังผลตอบแทน ความเมตตากรุณาเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในสังคม และเป็นแนวทางสำคัญในการสร้างความเข้าใจและสมานฉันท์ระหว่างมนุษย์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต, 2556)

6. จริยธรรมความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียน

ความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียน หมายถึง การมีความมุ่งมั่น ขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์ และรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตนเอง ผู้มีจริยธรรมด้านนี้จะตั้งใจศึกษาแสวงหาความรู้ด้วยความเพียรพยายาม ไม่ละทิ้งหน้าที่ของนักเรียน มีระเบียบวินัย และนำความรู้ที่ได้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิตและสังคม การมีจริยธรรมในการศึกษาเป็นพื้นฐานสำคัญของความเจริญก้าวหน้าและการพัฒนาคุณภาพชีวิต (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551)

7. จริยธรรมหลักการเรียนรู้เก่ง

หลักการเรียนเก่ง หมายถึง การเรียนรู้อย่างมีเป้าหมายด้วยความขยัน อดทน มีวินัย และใช้สติปัญญาอย่างถูกต้อง ผู้ที่ “เรียนเก่ง” ตามหลักจริยธรรมไม่ได้หมายถึงเพียงการได้คะแนนสูง แต่หมายถึงการเป็นผู้ใฝ่รู้ ซื่อสัตย์ในการศึกษา รู้จักคิดวิเคราะห์ แสวงหาความรู้ด้วยความเพียร และนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551)

8. จริยธรรมการรู้จักตนเอง

การรู้จักตนเอง หมายถึง การมีสติรู้เท่าทันความคิด ความรู้สึก และการกระทำของตนเอง รู้ข้อดีข้อบกพร่องของตน และยอมรับความเป็นจริงอย่างมีปัญญา ผู้มีจริยธรรมด้านนี้จะสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างเหมาะสม รู้จักควบคุมอารมณ์และพฤติกรรม มีความมั่นคงทางจิตใจ และดำเนินชีวิตอยู่ในทางที่ถูกต้องตามหลักธรรมและศีลธรรม (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, 2556)

9. จริยธรรมความตั้งใจโดยตรง

ความตั้งใจโดยตรง หมายถึง การประพฤติปฏิบัติด้วยความสุจริต ไม่โกหก ปิดบัง หรือหลอกลวงผู้อื่น มีความตรงไปตรงมาในคำพูดและการกระทำ ผู้มีจริยธรรมด้านนี้จะรักษาคำพูด รักษาสัญญา และยึดมั่นในความถูกต้อง ความตั้งใจโดยตรงเป็นพื้นฐานของความไว้วางใจในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และเป็นคุณธรรมสำคัญที่ช่วยให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและยั่งยืน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, 2556)

10. จริยธรรมหลักที่ควรดเว้น 5 ประการ

จริยธรรมหลักที่ควรดเว้น 5 ประการ หมายถึง หลักการประพฤติปฏิบัติที่พระพุทธศาสนาและหลักธรรมสอนให้ผู้คนละเว้น เพื่อความดีงามทั้งต่อตนเองและสังคม ซึ่งประกอบด้วย 5 ประการดังนี้ 1.การฆ่าสัตว์ (Panatipata) จดเว้นการทำร้ายชีวิตผู้อื่น 2.การลักทรัพย์ (Adinnadana) จดเว้นการเอาของที่ผู้อื่นมีให้ 3.การประพฤติผิดในกาม (Kamesu micchacara) จดเว้นการประพฤติผิดศีลทางเพศ 4.การพูดเท็จ (Musavada) จดเว้นการพูดโกหก หลอกลวง 5.การดื่มสุราหรือเสพสิ่งมึนเมา (Surameraya majjapamadatthana) จดเว้นสิ่งที่ทำให้จิตใจฟุ้งซ่าน จริยธรรม 5 ประการนี้เป็นพื้นฐานของศีล 5 ซึ่งช่วยให้บุคคลดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรม มีความสงบสุข และอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างเหมาะสม (พระไตรปิฎก, 2545)

11. จริยธรรมหลักที่ควรปฏิบัติ 5 ประการ

หลักที่เด็กและเยาวชนควรปฏิบัติ เรียกอีกอย่างว่า เบญจธรรมมี 5 ประการ คือ 1.เมตตาและกรุณา คือ ความรัก ปรารถนาให้มีความสุข 2.สัมมาอาชีวะ การหาเลี้ยงชีพทางสุจริต 3. กามสังวร สำรวมระวัง การรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ 4. สัจจะ มีความซื่อสัตย์ ซื่อตรง 5. สติสัมปชัญญะ ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ

12. จริยธรรมความรู้การระนอน้อม

ความรู้สึการระนอน้อม หมายถึง การปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความเคารพ ให้เกียรติ และถ่อมตน ไม่อวดดีหรือยกตนข่มผู้อื่น รวมถึงการฟังและพิจารณาความคิดเห็นของผู้อื่นอย่างจริงจัง การมีจริยธรรม

ลักษณะนี้ช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดี ลดความขัดแย้ง และส่งเสริมบรรยากาศของความร่วมมือในสังคม เช่น การใช้ถ้อยคำสุภาพในการสื่อสาร การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นโดยไม่ตัดสินทันที การยอมรับความผิดพลาดของตนเองและขอโทษเมื่อเหมาะสม เป็นต้น (Sarah Banks, 2016)

13. จริยธรรมความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

ศาสนาพระมหากษัตริย์ เป็นสถาบันหลักที่สำคัญของคนไทยทุกคน มีหน้าที่เป็นพลเมืองที่ดีจะต้องมีความจงรักภักดีต่อสถาบันของชาติ โดยมีความสำนึกอยู่เสมอว่า ชาติไทยเป็นราชอาณาจักร มีพื้นที่ที่เป็นที่พำนักอาศัยอยู่อย่างสุขสบาย เป็นที่ประกอบการทำงานทำมาหาเลี้ยงชีพของพลเมืองไทย ซึ่งดำรงอยู่อย่างมีอธิปไตยตลอดมา ชาวไทยจะต้องหวงแหนรักษาไว้เป็นสมบัติของอนุชนชาติไทย สมกับเป็นมาตุภูมิ ปิตุภูมิสืบไป ศาสนา หมายถึง ศาสนาประจำชาติไทย ได้แก่ พระพุทธศาสนา ซึ่งได้ยึดถือเป็นศาสนาประจำชาติไทยตลอดมา ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี เป็นศาสนาที่มีหลักธรรมคำสอนเหมาะสมกับการนำมาใช้กับชีวิตประจำวัน (พระวิศรุต ธีโร, 2564 : 1-12)

สรุป จริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมที่มุ่งเน้นให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องและดีงาม โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของ ศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อความสงบสุขทั้งส่วนตนและสังคม พระพุทธศาสนาถือว่าจริยธรรมมิได้เป็นเพียงข้อบังคับทางศาสนา แต่เป็นแนวทางแห่งปัญญาที่ช่วยขัดเกลากจิตใจให้บริสุทธิ์ หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ การประพฤติปฏิบัติตามจริยธรรมจึงเป็นหนทางสู่ความดีความเจริญและสันติสุขในชีวิต

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาจริยธรรม

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาจริยธรรม มีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้ง เพราะหลักธรรมเป็นแนวทางในการขัดเกลากจิตใจของมนุษย์ให้เกิดความดีงาม พระพุทธศาสนาเน้นให้บุคคลรู้จักพัฒนาตนเองด้วยศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อสร้างพื้นฐานแห่งจริยธรรมที่มั่นคง การถือปฏิบัติตามหลักธรรม เช่น อริยสัจ 4 มรรคมีองค์ 8 และหลักพรหมวิหาร 4 ช่วยให้เกิดความเข้าใจในคุณธรรม ความเมตตา และความรับผิดชอบต่อสังคมอย่างแท้จริง ดังนั้น การพัฒนาจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา จึงเป็นการพัฒนาทั้งทางกาย วาจา และใจ เพื่อความสงบสุขและความเจริญของตนเองและส่วนรวม

1. หลักสัมมัตตปธาน 4

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต, 2554) กล่าวถึง หลักสัมมัตตปธาน 4 หรือ ปธาน 4 ประกอบด้วย 1. สังวรปธาน หมายถึง เพียรระวังยับยั้งบาปอกุศลกรรมที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น 2. ปหานปธาน หมายถึง เพียรละบาปอกุศลกรรมที่เกิดขึ้นแล้ว 3. ภวนาปธาน หมายถึง เพียรทำกุศลกรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดมี 4. อนรักขนาปธาน หมายถึง เพียรรักษากุศลกรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่นและให้เจริญยิ่งขึ้นไปจนไพศาล

2. หลักธรรมคัมภีร์ครองโลก 2

หิริ และ โอตตปปะ เป็นธรรมคัมภีร์ครองโลก ซึ่งช่วยให้โลกมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่เดือดร้อนและสับสนวุ่นวาย โดยหิริ หมายถึง ความละอาย หรือละอายใจต่อการทำความชั่ว และโอตตปปะ

หมายถึง ความกลัวบาป หรือเกรงกลัวต่อความชั่ว มีการขยายความคำว่าหิริและโอตตปปะ ไว้ว่า หิริ หมายถึง ความละอายใจตัวเอง ต่อการทำชั่วทำผิด และละอายต่อการประพฤติทุจริตทั้งหลาย หิริเป็น ธรรมรักษาคุ้มครองโลกหรือโลกบาลธรรม ทำให้โลกเกิดสันติและอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข เพราะคนที่มี หิรินั้นจะละอายที่จะทำความชั่วทั้งต่อหน้าและลับหลัง ทำให้ไม่เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ส่วนคำว่า โอตตปปะ หมายถึง ความเกรงกลัวต่อผลของความชั่วและความทุจริตที่ตนเองทำ เป็นภาวะของจิตที่ หวั่นไหวต่อการทำชั่ว เพราะกลัวต่อความผิดที่จะส่งผลในภายหลัง (สกุล อัมมา, 2562 : 1-17)

3. หลักสัปปริสธรรม 7

หลักสัปปริสธรรม 7 เป็นหลักพุทธธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขวิกฤตปัญหาสังคม และเป็นหลักธรรมที่นำมาใช้เพื่อให้สามารถปรับตัวในการดำเนินชีวิตในสังคมสมัยใหม่ (พระครูสังฆรักษ์ ปรีชา จิตญาโณ, 2564 : 16-26) ความหมายของหลักสัปปริสธรรม 7 กล่าวไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ระบุว่า เป็นธรรมของสัตบุรุษ หรือคุณสมบัติของคนดี ซึ่งเป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนดี มี ศีลธรรม ควรค่าแก่การยกย่องนับถือ ซึ่งประกอบด้วยหลักธรรม 7 ประการ ได้แก่

1. อัมมัญญาตา ความรู้จักกรรม รู้หลัก หรือ รู้จักเหตุการณ์รู้จักหลักการและสาเหตุที่ทำให้เกิดสิ่งใด เป็นสิ่งสำคัญ เพราะเป็นการมุ่งเน้นศึกษาให้เข้าใจถึงสาเหตุที่เกิดขึ้น เช่น การทำความดีเป็นเหตุแห่ง ความสุข และการทำความชั่วเป็นเหตุแห่งความทุกข์

2. อตถัญญาตา ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือ รู้จักผล การรู้ประโยชน์ที่ประสงค์รู้จักผลที่จะ เกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำหรือความเป็นไปตามหลัก เช่น หากรู้ผลว่าการกระทำของตนจะทำให้ผู้อื่น เดือดร้อนลำบาก ก็อาจจะเว้นสิ่งที่จะทำนั้นเสีย

3. อัตตัญญาตา ความรู้จักตนว่าเป็นอย่างไร แล้วประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสม สามารถวิเคราะห์จุดดี และจุดด้อยของตนเอง โดยหากมีข้อดีหรือมีความถนัดทางด้านใด จะสามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้ และหากมี ข้อบกพร่อง ก็ปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นตามความเหมาะสม

4. มัตตัญญาตา ความรู้จักประมาณ รู้จักความพอดี ไม่ใช่จ่ายเกินความจำเป็น เพื่อไม่ให้เดือดร้อน ต้องเบียดเบียนผู้อื่นในภายหลัง หากไม่รู้จักประมาณตน ใช้จ่ายเกินความจำเป็นอาจทำให้เกิดการทุจริต ขึ้นได้

5. กาลัญญาตา ความรู้จักกาล ความเหมาะสม ระยะเวลา มีการจัดการบริหารเวลาอย่างเหมาะสม ไม่เบียดบังเวลาของผู้อื่น รักษาเวลาให้เที่ยงตรง ทำงานให้ทันเวลาที่กำหนดเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งใจไว้

6. ปรีสัญญาตา ความรู้จักชุมชน รู้จักขนบธรรมเนียมประเพณีและระเบียบปฏิบัติในสังคมที่อาศัยอยู่ ปรับตัวให้เข้ากับสังคมในด้านที่ดี เพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งกัน และเกิดความสงบสุขในสังคม

7. ปุคคลัญญาตา ความรู้จักบุคคล อุปนิสัย ความแตกต่าง นิสัยใจคอของบุคคล เพื่อให้เข้าใจบุคคล ที่ต้องอยู่ร่วมกัน และปฏิบัติตัวอย่างเหมาะสมว่าควรเกี่ยวข้องหรือไม่ ควรตักเตือน สั่งสอน ตำหนิ หรือ ยกย่องอย่างไร ความรู้จักบุคคลนี้จะทำให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต, 2554)

4. หลักขรรวาสธรรม 4

หลักขรรวาสธรรม 4 เป็น หลักธรรมสำหรับผู้ครองเรือนที่ประกอบด้วย สัจจะ ทมะ ขันติ และ จาคะ มีความสำคัญต่อการป้องกันการทุจริตอย่างยั่งยืน (พิชณุ หอมสมบัติและคณะ, 2564 : 159-169) ความหมายของขรรวาสธรรม 4 ซึ่งกล่าวไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ว่าเป็นธรรมสำหรับการครองเรือน ประกอบด้วย

1. สัจจะ ซึ่งหมายถึงความซื่อสัตย์การประพฤติตนด้วยความสุจริต ไม่คดโกง มีความจริงใจในการทำงาน และการปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง
2. ทมะ หมายถึง การรู้จักควบคุมจิตใจ ไม่ให้อยากได้ในสิ่งที่ไม่ควรได้ หรือสิ่งที่ไม่ใช่ของของตน ปรับปรุง ข้อบกพร่องในหน้าที่การงานของตนเอง เพื่อให้มีความเจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา
3. ขันติ หมายถึง ความอดทนต่อสิ่งยั่วย้อมไม่ให้หลงไปกระทำความผิด มีความขยันหมั่นเพียร อดทนต่อความยากลำบากในการทำงาน
4. จาคะ หมายถึง การเสียสละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตน รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และพร้อมที่จะรับฟังความคิดเห็นและความต้องการของผู้อื่น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต, 2554)

5. หลักสุจริต 3

ความหมายของสุจริต 3 ซึ่งกล่าวไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรมว่าเป็นความประพฤติดี ประพฤติชอบ ซึ่งประกอบด้วยกายสุจริต วาสุจริต และมโนสุจริต ซึ่งได้กล่าวความเชื่อมโยงกับศีล 5 ไว้ว่า กายสุจริต หมายถึง ความประพฤติชอบด้วยกาย เป็นการงดเว้นและประพฤติตรงข้ามกับ ปาณาติบาต อทินนาทาน และกาเมสุมิจฉาจาร วาสุจริต หมายถึง ความประพฤติชอบด้วยวาจา เป็นการงดเว้นและประพฤติตรงข้ามกับมุสาวาท ปสุณวาจา ผรุสวาจา และสัมผัปปลาปะ และมโนสุจริต หมายถึง ความประพฤติชอบด้วยใจ หมายถึง อนุรักษมา อพยาบาท และสัมมาทิฏฐิ สุจริตธรรมเป็นเครื่องมือที่ใช้ป้องกันการทุจริตคอร์รัปชันในสังคมไทยปัจจุบัน และได้ให้ความหมายของสุจริต 3 ไว้ดังนี้

1. กายสุจริต เป็นการประพฤติดีทางกาย งดเว้นการเบียดเบียนและฆ่าสัตว์ (ปาณาติบาต) ไม่แย่งชิง คดโกง ยักยอก สิ่งที่เป็นของไม่อนุญาต (อทินนาทาน) และการประพฤติผิดในเรื่องกามคุณ (กาเมสุมิจฉาจาร)
2. วาสุจริต เป็นการประพฤติดีทางวาจา โดยการงดเว้นการพูดเท็จ (มุสาวาท) การพูดจาส่อเสียด (ปสุณวาจา) การพูดจาหยาบค้าย (ผรุสวาจา) และการพูดจาเพ้อเจ้อ ไร้สาระ (สัมผัปปลาปะ)
3. มโนสุจริต เป็นการประพฤติดีทางใจโดยไม่เพ่งเล็งแสวงหาช่องทางให้ได้ทรัพย์สินของผู้อื่น (อนุรักษมา) การไม่พยาบาทจองเวร (อพยาบาท) และการมีปัญญาพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง (สัมมาทิฏฐิ) (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญการ), 2557)

การประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาดังกล่าวข้างต้นอันประกอบด้วยหลักสัมมัตตปธาน 4 หลักธรรมคุ้มครองโลก 2 (หิริ โอตตปปะ) หลักสัปปุริสธรรม 7 หลักขรรวาส 4 และ หลักสุจริต 3 ซึ่งล้วนแต่เป็นหลักพุทธธรรมที่สำคัญเพื่อสร้างเสริมจริยธรรมในสังคมไทย เป็นสิ่งสำคัญในการปลูกฝังความดี

และจริยธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมไทยโดยใช้หลักพุทธศาสนา (วิภาวรรณ ลิ้มปีไพบูลย์ และ พระครูโกวิท ธรรมวาท, 2565 : 175-193)

สรุป หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาจริยธรรม เพราะเป็นแนวทางในการขัดเกลาความประพฤติและจิตใจของมนุษย์ให้เกิดความดีงาม พระพุทธศาสนามุ่งเน้นให้บุคคลพัฒนาตนเองด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อสร้างพื้นฐานแห่งจริยธรรมที่มั่นคง การปฏิบัติตามหลักธรรม เช่น อริยสัจ 4 มรรคมีองค์ 8 และพรหมวิหาร 4 ช่วยให้เกิดความเข้าใจในคุณธรรม ความเมตตา และความรับผิดชอบต่อสังคมอย่างแท้จริง การพัฒนาจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาจึงเป็นการพัฒนาทั้งทางกาย วาจา และใจ เพื่อความสงบสุขและความเจริญของตนเองและส่วนรวม และการประยุกต์ใช้หลักธรรมต่อการพัฒนาจริยธรรม เช่น การนำหลักสัมมปปธาน 4 หลักธรรมคัมภีร์ครองโลก 2 หลักสัปปุริสธรรม 7 หลักฆราวาสธรรม 4 และหลักสุจริต 3 นำมาใช้สามารถปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมในสังคม ช่วยให้บุคคลพัฒนาตนเองทั้งทางกาย วาจา ใจ และส่งเสริมสังคมที่สงบสุข ยั่งยืน และลดปัญหาทุจริต

บทสรุป

การประพฤติพรหมจรรย์ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาจริยธรรมในสังคมไทยได้นำเสนอแนวคิดและหลักธรรมที่สำคัญในการพัฒนาจริยธรรมของสังคมไทยซึ่งกำลังเผชิญกับวิกฤตการณ์ด้านคุณธรรมและจริยธรรมที่ทวีความรุนแรงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ปัญหาต่าง ๆ เช่น การทุจริตคอร์รัปชัน ความรุนแรงในครอบครัว ปัญหาเพศสัมพันธ์ที่ผิดศีลธรรม และการขาดความรับผิดชอบต่อสังคม ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงการขาดรากฐานทางจริยธรรมที่มั่นคงของสมาชิกในสังคม การประพฤติพรหมจรรย์ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางที่สำคัญและมีประสิทธิภาพในการพัฒนาจริยธรรมในสังคมไทย พรหมจรรย์ไม่ใช่เพียงการงดเว้นทางกาม แต่เป็นวิถีชีวิตอันประเสริฐที่ครอบคลุมการพัฒนาทั้งทางกาย วาจา และใจ ผ่านหลักศีล สมาธิ และปัญญา การนำหลักธรรมต่าง ๆ เช่น สัมมปปธาน 4 หิริโอตตปปะ สัปปุริสธรรม 7 ฆราวาสธรรม 4 และสุจริต 3 มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน จะช่วยสร้างรากฐานจริยธรรมที่มั่นคง ลดปัญหาทุจริตคอร์รัปชัน และส่งเสริมให้สังคมไทยมีความสงบสุข เจริญก้าวหน้า และยั่งยืนต่อไป และหลักพรหมจรรย์และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจึงไม่ใช่เพียงคำสอนทางศาสนา แต่เป็นภูมิปัญญาและเครื่องมือสำคัญในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคมไทยให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งสมควรได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการนำไปปฏิบัติอย่างจริงจังและต่อเนื่อง เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและความมั่นคงของชาติต่อไป

องค์ความรู้ใหม่จากการศึกษา

รากฐาน (Foundation) คือ พรหมจรรย์ ซึ่งมีได้มีความหมายเพียงการละเมถุนหรือการบวชเท่านั้น แต่หมายถึง วิถีแห่งชีวิตที่ประเสริฐ โดยมีการปฏิบัติ มรรคมีองค์ 8 เป็นหนทางนำไปสู่ ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างความบริสุทธิ์ทางกาย วาจา และใจ

กลไกการพัฒนา (Development Mechanism) เป็นขั้นตอนของการนำหลักธรรมย่อย ๆ มาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาจริยธรรมอย่างเป็นรูปธรรม กลไกภายใน (การพัฒนาตน) เน้นการสร้างสำนึกและความละอายต่อบาปผ่าน หิริและโอตตปปะ (หลักธรรมคุ้มครองโลก) และการสร้างความเพียรพยายามที่ถูกต้องด้วย สัมมปธาน 4 เพื่อให้บุคคลพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง กลไกภายนอก (การอยู่ร่วมกัน) ใช้หลัก ศีล 5 เป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข และ ขรวาจาธรรม 4 เป็นหลักในการครองเรือนและดำเนินชีวิตทางโลกอย่างมีคุณธรรม ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหายจริยธรรมในสังคมโดยตรง เช่น การลดการทุจริตและการส่งเสริมความรับผิดชอบ

ผลลัพธ์ (Outcome) การประยุกต์ใช้หลักพรหมจรรย์ผ่านกลไกการพัฒนาข้างต้นจะนำไปสู่ผลลัพธ์ในสองระดับ คือ ระดับบุคคล บุคคลพัฒนาตนเองทั้งทางกาย วาจา และใจ ทำให้มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีทัศนคติเป็นผู้ให้บริการต่อสังคม และระดับสังคม เกิดสังคมที่สงบสุขและยั่งยืน พร้อมทั้งสามารถ ลดวิกฤตการณ์ด้านจริยธรรม ที่สำคัญของสังคมไทย เช่น ปัญหา ทุจริตคอร์รัปชัน

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551. กรุงเทพมหานคร : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- พระครูสังฆรักษ์ปรีชา จิตญาโณ. (2564). สัปปริสธรรม : พุทธิกรรมการดำเนินชีวิตสมัยใหม่. วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์, 8(7), 16-26.
- พระณัฐภูมิ พันทะลีและคณะ. (2564). การส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมสำหรับข้าราชการไทยตามหลักธรรม เพื่อสร้างจิตสำนึกต่อการป้องกันการทุจริตคอร์รัปชันภายในหน่วยงานภาครัฐ. วารสาร มณีเชษฐาราม วัดจอมมณี, 4(2), 46-63.
- พระไตรปิฎก. (2545). พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2544). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 12). มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2556). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2554). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. (พิมพ์ครั้งที่ 34). นนทบุรี : เอส อาร์ พรินติ้ง แมสโปรดักส์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2558). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม พิมพ์ครั้งที่ 30 กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม.
- พระมหาบุญแสง ปุณณสุโม, พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, และ สมิตธิพล เนตรนิมิตร. (2562). การประยุกต์การประพจน์พรหมจรรย์เพื่อพัฒนาจริยธรรมในสังคมไทย. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 7(1), 153-165.
- พระมหาวิริยชัย ราชโคตร. (2567). ปฏิบัตินิยมกับเป้าหมายของพรหมจรรย์ ว่าด้วยบทสนทนาของพระปุณณมันตานีบุตรกับพระสารีบุตรในรวินิตสูตร. วารสารพุทธโฆ, 3(3), 26-40.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญยากร). (2557). สุจริตธรรมในฐานะเครื่องมือป้องกันการทุจริตคอร์รัปชันในสังคมไทยปัจจุบัน. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเมธีวัชรบัณฑิต (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส) และคณะ. (2562). การประยุกต์การประพจน์พรหมจรรย์เพื่อพัฒนาจริยธรรมในสังคมไทย. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 7(1), 153-165.
- พระราชวรมณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2550). พระพุทธศาสนากับชีวิตสมัยใหม่. สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระวิศรุต ธีโร. (2564). การปฏิบัติตนคุณธรรมจริยธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนา. วารสารชัยมงคลปริทรรศน์, 1(2), 1-12.

- พระสุตตันตปิฎก. (2525). อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต (เล่ม 2) พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหายานมหาวิทยาลัย. สืบค้นเมื่อ 13 กันยายน 2568, จาก <https://www.dhammadhome.com/webboard/topic/38815>
- พิษณุ หอมสมบัติและคณะ. (2564). ฆราวาสธรรม 4 ประเภท : การป้องกันการทุจริตอย่างยั่งยืน. วารสารวิชาการธรรมทรรศน์, 21(2), 159-169.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์.
- วิภาวรรณ ลิ้มปีไพบูลย์ และ พระครูโกวิทอรธธวาท. (2565). หลักพุทธธรรมและทฤษฎีการพัฒนาทางจริยธรรมของโคลเบอร์กเพื่อลดการทุจริตในองค์กร. วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ, 7(5), 175-193.
- สกุล อันมา. (2562). การตีความแบบวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่าง PITY AND FEAR กับหิริโอตตัปปะ. วารสารปัญญาปนิธาน, 4(1), 1-17.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). (2540). หลักทั่วไปของพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.
- สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ. (2564). หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนากับหลักสูตรต้านทุจริตศึกษา. สืบค้นเมื่อ 15 กันยายน 2568 จาก <http://www.stopcorruption.moph.go.th>
- สุวรรณ สดอานันท์. (2548). จริยธรรมทางพระพุทธศาสนา. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Banks, S. (2016). Ethics and values in social work (4th ed.). Palgrave Macmillan.